

אברהם יהושע השל – מורה הדור

מאת ראובן קימלמן

(המשך מן הגליון הקודם)

א.י. השל הוא אשר הוכיר לרופאים, כאשר הופיע ב"אגודה הרפואית האמריקנית", את קדושת ייעודם. כמהלך ועידות פרוטסטנטיות וקאתוליות, שנערכו בכל רחבי המדינה, היה זה השל שהטיף למען החתירה למשמעות-אמת של הדת, וכך ייצג נאמנה את השלמות התמימה של היהדות. והשל הוא אשר ייצג, כמובן, את פזורי הקהילה היהודית המפורדת, כאשר האיץ באפיפיור לחקן עוול בן 1900 שנה, אשר גרם סכל בלייתואר ועורר לשנאה בין-דתית.

מילוי שאיפתו של השל ליצור קשר עם חוגים כה שונים ונבדלים זה מזה, התבטא בעובדה, שלמעלה משלושים אגודות לאומיות, יהודיות ולא-יהודיות, ערכו עצרות-זיכרון ביום השלושים לפטירתו. שרשיו ביהדות כה העמיקו חדור, והגיעו למעמקי אדמת-החיים המפרה את האנושות כולה. כושרו של השל לגלות יחס למספר אנשים כה רב במישורי חיים השונים נבע מן ההכרה, כי גדולתו של האדם נעלה היא על השקפות עולמו. יכולתו למצוא שיג ושיח עם דעותיהן והלכיר מחשבותיהן של קהילות דתיות כה רבות – מקורה בכטחוננו, כי האלוהים הוא מעל לכל התפיסות התיאולוגיות.

כאשר היה א.י. השל נושא את דברו, חשו שומעיו תחושה של מסורתי חיה ורוטטת. מעולם לא ראה צורך למצוא קשרים מאולצים עם היהדות: הוא עצמו היווה את הקשר הזה. כל מי ששמעו מעלה בנאומיו את דמיוניהם של משה רבנו, הלל הזקן, רב סעדיה גאון והאר"י הקדוש – ראה כמו עיניו כיצד נכרכות שלושת אלפי שנות מסורת לחך נשמה אחת.

פעם הכריז, כי "תכלית משמעותו של הקיום היא להיות עד". בכך נתכוון ל"הזדהות עם בורא-עולם, עם כבוד הבריות, קדושת הזמנים, ועם הרגישות למסתורין, שבהיותך יהודי, רגישות לנוכחות הקב"ה בתורה".

היה זה השל אשר יצא בקול-קורא להתחדשות, כשהופיע בקונגרס הציוני ה-28 בירושלים. בדבריו נשמעו הדים מן הדאגה שביטא בנאומו כועדה האידיאולוגית בירושלים, 1957. באותה ועידה דיבר על "החטא שחטאנו בזלזול הרוח", ועל כך שלא השכלנו ללמד, כי היהדות הינה "התורמות הרוח וגן-עדן לנשמה". "היהדות", כך הכריז – "אינה תופעה של דם או גזע, כי אם מימד רוחני של ההווה, מימד של קדושה. שליחים אנו, ואל-נא נשכח את שליחותנו".

"מיהו יהודי?" – שאל בשנת 1972 – והשיב: "אדם היודע כיצד לזכור ולשמר את כל הקדוש בעברו של עמנו, ולטפח את התקווה והחזון לגאולה בעתיד". הוא סיים את דבריו כשהוא מסב את תשומת לבנו למה שעשוי להתגלות כ"תור הזהב בהיסטוריה היהודית". אנשים צעירים מצפים, כמהים וחרים אחר משמעות רוחנית, ואילו המנהיגות שלנו – אין ככוחה להיענות, להנחות, להאיר. ציון משמשת לנו מקור השראה, עדות ומופת, וניתן לנו לצפות להתחדשות עמנו".

איש לא היטיב לדעת ממנו, כי התחדשות אמיתית תתבסס על השיבה אל מקורותינו. "בעולם הרוח", טען השל "רק מי שהוא חלוץ עשוי להיות יורש...". ובאור זה יש לראות את הישגיו העצומים של פרופ. השל בחכמת היהדות.

בסקירתו על ההישגים הללו ציטט הפרופסור סימור סיגל, בצדק, את הערתו של השל על הרמב"ם: "הישגים כאלה קשה כל-כך להעלות על

הדעת עד שאנו נוטים כמעט להאמין כי "מיימון" הוא הוא שם לאקדמיה-רבנית של תלמיד-חכמים, ולא שמו של אדם יחיד. פרופ. סיגל הוסיף ואמר כי בחלקה הגדול של עבודתו המדעית עוסק השל ביחס בין המחשבה והמסתורין, בין הדברים הניתנים לביטוי ובין אלה שאין לאל ידינו לתארם. זהו מה שקוראים "היחס בין האמונה ובין השכל".

לפי דעתו של השל הרי זה הרבה יותר מזה. זוהי ההכרה, שמלומדים והוגי-דעות, שיש בהם מידה של רגישות הרגישו המיד, כי הם קיימים במציאות המוקפת דברים הנעלים מכל ביטוי, וכל כל החיים, בין אם עיסוקם הוא בתיאולוגיה, בפילוסופיה, או בביצוע מעשים של קדושה, הריהם נסיון (ולא המיד מוצלח) להביא לידי ביטוי את החוויה המדהימה הזאת. או כמו שאמר השל: "מה שמובן לשכלנו אינו אלא קרום דק על פני מעמקים טמירים, אדוות הלילה על-פני דממת נצח העומדת אטומה לפני סקרן וחקרן".

איני מכיר מלומד אחר זולתו בהיסטוריה המאוחרת, שתרם תפיסה מדעית חדשה לכל אחד מארבע התקופות העיקריות של הקיום היהודי הקדם-מודרני. אשר לתקופה המקראית, מבטא ספרו "הנביאים" את הפאתוס האלוהי כמעורבותו של ה"Most Moved Mover" (המניע הנע ביותר) בענייני הבריות, וזאת על ידי הצגתן השיטתית של ההנחות במחשבה המקראית. אשר לתקופה התלמודית, ספרו "תורה מן השמים באספקלריה של הדורות" מתאר את מורכבותה של מחשבת חז"ל על המערך הדתי. השל גילה שתי אסכולות בעלות שיטות עקביות במחקר שאלות-יסוד וערך אותן תחת הכותרות בית-מדרשו של רבי ישמעאל ובית מדרשו של רבי עקיבא. שניהם – כך טען – עיצבו את תולדות הרוח היהודית בתקופה שלאחר מכן. לפיו שתי השיטות לא רק מופיעות כשני זרמים בתוך היהדות אלא אף נאבקות בתוך נפש האדם. שני כרכים של המחקר על ההתגלות ועל ההיענות האנושית יצאו לאור בחייו, והשלישי מיועד לפירסום. טיולוגיה זו, המתחקה אחרי הדיאלקטיקה הפנימית של תורת האמונה היהודית בכל תולדותיה, מהווה את ה"מגנום אפוס" שלו. ללא הבנה כזו במערך השתי-וערב של היהדות יהיו כתביו על התיאולוגיה בת-זמננו בלתי מתקבלים על הדעת כמעט.

נקודות השיא במחקריו של השל במחשבת ימי-הביניים עוסקות בזכייה כנבואה ובטענת יחידים, כי זכו ברוח הקודש. כמה מעבודותיו המובהקות ביותר נבעו לאו דווקא מן השאלה מה אמר הפילוסוף, אלא מה היו שאלותיו. השל החזיק בדעה, כי מענהו של הפילוסוף מהווה אשנב לנשמתו. גישה זו מתוארת להפליא בביוגרפיה האקזיסטנציאליסטית שלו על הרמב"ם. אף כי ישעיהו, רבי עקיבא, הבעל שם-טוב ורבי מנחם-מנדל מקוצק נתלוו אליו תמיד בכל דרכיו, סבורני כי הרמב"ם הוא אשר היה לו למופת. וכמו רבו המובהק ויתר גם הוא על רבים מחלומותיו המדעיים, והקדיש עצמו לתחלואי המין האנושי.

עבודתו של השל הגיעה לשיאה במחקרו על המיסטיקה והחסידות. אף כי נטש את מרכז-החסידות ויצא לברלין – החסידות לא נטשה אותו! מסיבה זו או אחרת, שרק תלמידיו חשים בה, נמנע מלהקדיש את עיקר תרומתו להבנת החסידות. קודם לכן כתב על גדולי החסידות, ותיאר את עולמם בחיבורו "לה' הארץ ומלואה"

חיבורו המקיף על רבי מנחם מנדל מקוצק, אותו הישווה לבעל-שם-טוב. בספר זה סילק את חובו לעולם החסידות, כטרם הובא למנוחות. את ספריו של השל מפארות ביבליוגרפיות מדעיות רבות-ירושם, אך הן נקראות כאחד מספרי הקודש. ואכן, ספריו מבטאים את הכרתו הוא: "היהדות מורה, כי את הבורא ניתן לגלות בספרים." על אף תיאורו הרפסודי של השל את הנשגב, את המופלע, את הנורא-הוד והמסתורי, הוא חש בכל זאת כי מציאותו של הבורא ניכרת יותר כמישרין בתורה, בעבודה ובגמילות חסדים, מאשר בהרים וביערות. האמונה, כי מציאות הבורא טבועה כמעשים, היא לדידנו משמעותית בהרבה מן האמונה, כי מציאות הבורא טמונה כטבע עצמו. ואכן, עיקר עניינה של היהדות אינו בשאלה כיצד נגלה את מציאות הבורא בעולם המעשים, אלא כיצד נייעד לו מקום כשיגרושיח שלנו עם עולם זה. כיצד נשהה עמו במחיצת הזמן, ולא רק במחיצת המקום. לפיכך המצווה היא מקור עליון להבחנה ולתוויה הדתית. הדרך אל הבורא היא דרכו של הבורא והמצווה היא דרכו של הבורא... המצווה היא נקודת המיפגש בין הבורא ובין הבריות. רבים מאתנו סבורי, לפני שזכו להכיר את השל, כי המסורת מציבה גבולות לאופקי חיינו. אך תורתו היתה כה מקיפה ורחבה, וההבנה אשר ינק ממקורות המסורת היתה כה עוצרת-נשימה, עד כי נתפתחו להימלט בחזרה אל חיק החילונית. אלא שכריתתה זו לא היתה אפשרית, כיוון שהוא לא הניח לנו להתחמק מאתגרים רוחניים. ומעל לכל, בתוכו אותנו להכרה, כי יש בורא עולם, סייע לנו להתאכזר על מבוכתנו המשותפת כדיונים תיאולוגיים רציניים. וכך זכינו להבין את תורתו כי "אמונה היא הסומק העולה למול נוכחות אלוהים".

תרומתו של השל למחשבת זמננו משתקפת היטב בשמות חיבוריו התיאולוגיים. "לא לבדו האדם" (Man Is Not Alone), "האל בחיפוש אחר האדם" (God In Search Of Man) ו"מיהו אדם?" (Who Is Man). רובה הגדול של הפרספקטיבה התיאולוגית שלו מתבסס על מה שכינה אדוארד קפלן, ברוב תבונתו, "ידידת קרנו של הסובייקטיביזם". השל סייע לנו להבין, כי התנ"ך מציג לעתים תכופות נושאים מן הפרספקטיבה של הבורא. בדרך זו הריהו משקף את האנתרופולוגיה האלוקית יותר מאשר את התיאולוגיה האנושית. יותר משהבורא הוא סמל למחשבת אנוש, האדם הוא סמל (צלם) למחשבת הקב"ה. וכך, יותר משהבורא הוא צורך האדם, האדם הוא צורך בוראו.

שכן הדת היא תוצאה של חיפוש הבורא את האדם לא פחות מחיפוש האדם את בוראו. לאור הדברים הללו יש להבין את ספר איוב ואת המשא-זומתן שערך אברהם עם הבורא בפרשת סדום, לאו דווקא כערעור על הצדק האלוקי עליידי האדם, אלא כחקיפת הצדק האנושי עליידי הבורא. לא התחייבותו של הבורא כלפי הצדק היא אשר עומדת בסכנה, אלא יושרו של איוב והתחייבותו של אברהם כלפי הצדק. ואכן אפשר לראות כתנ"ך טרגדיה, שבה אין הבורא מצליח למצוא צדיק אחד בארץ. השל לא ראה את התפילה כמיפגש האדם עם הבורא, אלא כמצב שבו מהווה האדם מושא להתעניינות הבורא בו, באדם. בתפילה — כך אמר — פנייתו אל הבורא נחלקת מפני ההכרה שהבורא הוא הפונה אלינו. אין תפילה כאן אלא "הזמנה לבורא להתערב בחיינו". השל הורה, כי הדת תחילתה בשאלה, והתיאולוגיה תחילתה בבעיה. הוא אף הרחיק לכת בקביעתו, כי אדם ללא בעיה אינו ראוי לשמו. יותר משהתכוונה תורתו לפתור את בעיותינו, הרי נחכוונה לעורר את שאלותינו. וגם אז היה מענהו הרגיל: "האומנם זוהי השאלה הנכונה?"

כמה מן המבקרים נעזו עצמם מהתמודד עם האתגרים הפילוסופיים, שהציב השל בכך שסיווגוהו לנחותם, כ"סתם משורר", או מיסטיקן. בהכירו לדעת, כי אנו מרכיבים לחוש מאשר לתפוס, סירב השל להפחית ולצמק את השגות הרוח לכדי תפיסה שכלית שקופה גרידא. הוא היטיב לדעת כי הצהרות-אמונה הן רובן ככולן רמז למה שמעבר לביטוי זה, וכי לשון הדת דורשת את "תיאומן וסיוגולן של מלים למשמעויות נעלות יותר." הוא לא היסס איפוא לנקוט גישה פואטית, כדי לבטא את "שפעת הרגשות הגואה בנו, שאין לתארה". הוא פסל, כמובן, את הבריחה לאי-רציונליות. מאידך, סרב השל לכרוע כרך לפני פולחן התבונה והאיץ בנו לתור אחר-המסתורין, היצוק בין השיטין של ההווה היום-יומית — "עץ הדעת גדל על קרקעו של מסתורין". כדי להבין כראוי את הלך-מחשבתו של השל, עלינו לאמץ לעצמנו את עצתו: "לחזור בנו ממחשבות רבות". אברהם יהושע השל נפטר מן העולם בשבת, אותו יום של שלווה נפש, אשר רבים מאתנו למדו ממנו להוקירו ולקרוא לו עונג כאחד-מששים מטעמו של הנצח. כאחד הימים אמר: "שלוש דרכים לו לאדם להביע את עומק יגונו: אדם מן הדרגה הנמוכה ביותר בוכה. אדם מן הדרגה השניה שותק. אדם מן הדרגה הגבוהה ביותר משכיל להפוך את יגונו לשיר."

□ (107)

סופרים וספרים

העולים בתמ"ר

מאת ג. קרסל

יהודה ניני. תימן וציון. הרקע החברתי והרוחני לעליות הראשונות מתימן. 1800—1914. ירושלים. הספריה הציונית, תשמ"ב/1982. 345 עמ'. תצלומים.

יש ואירועים היסטוריים חלים ברוזמנית, לכאורה, ללא כל קשר כיניהם. אבל אם קשר מפורש אין כאן הרי קשר סמלי יש ויש, ורבים הדורשים קשר זה כמין חומר. כך אירע לעלייה הראשונה מרוסיה, לפני מאה שנה (תרמ"ב/1882), שחלה בד בכד עם עלייתם של ראשוני תימן לארץ. עליה שבני תימן דרשה כרמז מהכתוב בשיר השירים (ז, ט) "אעלה בתמ"ר". היינו: תרמ"ב. כך אירע שבשנה אחת (1897) הוקמה ההסתדרות הציונית, ובה בשנה

גם הוקם איגוד-הפועלים היהודי "בונד", שהיה כל השנים סמל ההתנגדות לציונות. ברור שלא היה כל קשר בין שתי עליות אלה לארץ. שכן שונים היו המניעים וכן עשה הרבה הריחוק הגיאוגרפי למניעת קשר כלשהו. מחברנו, המפריך מוסכמות לא מעטות עוסק גם בבעיה זו וקורא לה: "רצון בלתי-מוסבר לזווג את עלייתם של יהודי תימן ואת עליית הביל"ויים (עמ' 180 הערה) וביתר פירוט במקום אחר: אכן עליית התימנים הקדימה בכמה חדשים את עלייתה של קבוצת ביל"וי, "אך מטעמים שאין להם מאומה עם חקר היסטורי נכרכו שתי העליות האלו יחדיו, כדי להוכיח, כי ההתעוררות הלאומית היהודית חלה בעת ובעונה אחת בארצות האיסלאם ובארצות

אירופה הנוצרית" (195 ואילך). אכן הדין עמו, אלא שקשה להימנע מסמיכת-אירועים זו בלא להידרש להכללות פרשניות.

חקר יהדות תימן בכלל, ועליית יהודי תימן בפרט, זכו בשנים האחרונות לשפע מסועף ורבגוני, אם בפירסום תיעוד לא נודע עד כה, ואם במחקרים בפרטים וכללים. מן הדין לציון כאן את אחד החלוצים הראשונים בחקר זה, שלדעתי היה צריך להזכיר תרומתו החלוצית בספר שלפנינו, הלא הוא ישראל ישעיהו ז"ל, שכן כהקשר זה ראוי להזכיר שלפני תמישים שנה פירסם מאמר לציון שנת החמישים לעליית יהודי תימן לארץ ("ב"דואר היום" תרצ"ב). כל אותה ספרות נזכרת, ואף נסקרת, בהרצאת הדברים, ולא אחת מלווה איזכור זה בכיקורת

HARVARD COLLEGE LIBRARY
HEBREW DEPARTMENT
WIDENER M
CAMBRIDGE, MASS. 02138

Only Hebrew Weekly In U.S.A. Organ of Histadruth Ivrit of America.

Published by Hadoar Association, Inc.

Published Weekly from October through June and Bi-Weekly, from July through September (except weeks of Jewish holidays) by Hadoar association, Inc., 1841 Broadway, New York, N.Y. 10023 Telephone: 581-5151; Second Class Postage paid at New York, N.Y. Subscription price 1 year \$25.00; Canada and foreign \$27.00; Half Year \$13.00; Canada and foreign \$14.00.

1841 Broadway, New York, N.Y. 10023, Tel. 581-5151

New York, N.Y. January 28, 1983, Vol. LXII 12 (2688)

יובל העשרים של "למשפחה"

בינואר מלאו עשרים שנה לייסוד הירחון העברי המצוייר והמנוקד לבית היהודי "למשפחה". לכבוד מאורע זה יופיע גליון יובל מיוחד בפברואר. בהזדמנות זו יתפרסם מדור של מודעות וברכות של מוסדות ויחידים שבהן באה לידי ביטוי תודתם להסתדרות העברית באמריקה על הוצאות העיתון וטיפוחו. "למשפחה" נוסד על-ידי משה ב. ניומן ז"ל ויוצא לאור כסיוע "קרן משה ב. ואיטה ניומן". עורכו מאז שנת 1971 הוא אלהן אינדלמן. עורכיו הקודמים היו: י. רובין, ירחמיאל וינגרטן, משה פלאי ויהודה צחור. גברת איטה ניומן ובנה יוסף הם חברים פעילים בוועדת "למשפחה".

גנרל אלכסנדר הייג ינאם לכבוד הסינטור מניו-ג'רסי מר פראנק לאוטנברג

בפברואר.
הסינטור לאוטנברג יכובד באות-הכבוד של ADL ע"ש חיים סלומון, על תרומתו לחברה הדימוקרטית ולטובת האומה.
ב-1983 ייערכו כמה טקסים ואסיפות לרגל מלאת שבעים שנה לקיומו של האירגון.

כמסיבה שעורכת "הליגה נגד השמצה" לכבוד הסינטור פראנק ר. לאוטנברג ב-10 בפברואר, במלון ברייקס בפאלם ביטש, פלורידה, יופיע כנואם ראשי, מי שהיה מזכיר-המדינה, גנרל אלכסנדר הייג. בהזדמנות זו תיערכנה התייעצויות של הוועד האכזוקטיבי של "הליגה נגד השמצה", בימים 11-14

המשתה השנתי של המועדון העברי במיאמי

יתקיים ביום א', 6 בפברואר 1983 בשעה 12:30 אחה"צ
במלון קונובר (KONOVER) 5445 רחוב קוללינס, מיאמי ביץ'
\$12.50 המנה ליחיד(ה); \$25.00 לזוג.

(התכנית באנגלית)

כל ההכנסות הן למען "הדואר" וה"ברית העברית העולמית"

פרטים אצל:

Mr. K. Mintz, 1770 N. East, 191st. Ap:500 No. Miami Beach, Fla. 33179

הזמנות, תרומות, נא לשלוח אל הכתובת דלעל

המחאות על שם MOADON IVRI הן Tax Deductible